

חלום יספר חלום, ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת, מה לתבן את הבר נאם ה", וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום? — אלא אמר רבי יוחנן: משום רבי שמעון בן יוחי: כשאני אפטר לבר [תבואה] שתהיה בלא תבן שהוא פסולת, כך אי אפשר לחלום שיבא בלא שיהיו מעורבים בו דברים בטלים, ולכן נביא שקר "יספר" את החלום, והוא לשון דברי הבאי, כי רואה כעיקר את הטפל שבו, ואילו נביא אמת "ידבר" רק את דברי האמת שבחלום. (22)

אמר רבי ברכיה: חלום אף על

פי שמקצתו מתקיים, כולו אינו

מתקיים, ותמיד מעורבים בו דברים בטלים, מנא לן? —

מיוסף, (23) דכתיב [בראשית לז ט] "הנה

השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי" והיינו כנגד אביו

ואמו ואחיו שעתידים להשתחוות לפניו, והרי בההיא שעתא שחלם, (24) אמיה כבר נה-ב לא הות בעולם, ונמצא שחלק זה מחלומו לא התקיים. (25).

אמר רבי לוי: לעולם יצפה אדם לחלום טוב

22. במכתב מאלהו [ח"ד 165] ביאר ע"פ הזוהר [בראשית קמט א] שגילוי החלום שייך לעולם הבחירה, ותלוי באדם אם ירצה לפתרו וללמוד ממנו, או לא, וכיון שבחירה היא בין טוב לרע, יש בו בהכרח גם דברים בטלים שלא יהא דבר ברור. וזה בנגוד לנבואה שהיא דבר ברור ואין בו ספק ובחירה [וראה שם שדן אם כוונת הפסוק על נביא שקר, או על נביא אמת בתחילת דרכו שעדיין אינו בדרגת נבואה ברורה].

אכן רש"י [בראשית מט כד] נקט שחלומות יוסף היו נבואה, וכן מבואר במדרש [וישב ד יא] על הפסוק ויגער בו אביו "אמר הקב"ה כך תהיו גוערים בנביאכם", ותמוה א"כ, איך שייך דברים בטלים בחלומותיו, והרי הנבואה כולה אמת [ראה רמב"ם יסוה"ת ה ג, ז ב, ומורה נבוכים ח"ב מא-מה], ובלבוש האורה כתב שאפילו חלום של נבואה יש בו דברים בטלים, וראה הערה 51.

23. לכאורה תמוה, מנין שכלל הוא בכל החלומות שיהיו בהם דברים בטלים כמו בחלום

יוסף. ויתכן שההוכחה ממה שספר גם את חלק החלום על אמו, אף שכבר מתה, ופשיטא שהוא דבר בטל, ובהכרח שרצה להוכיח בכך כי שאר החלום אמת, שהרי יש בו דברים בטלים, ומכך למדו שבכל חלום יש דברים בטלים.

24. כך ביאר רש"י [ד"ה וההיא], ולכן כתב בפירושו עה"ת [בראשית לו י] שרחל מתה, ויעקב לא ידע שהכוונה לבלהה שגדלתו כאמו [כמבואר במדרש]. ונמצא ש"דברים בטלים" הם דברים שאינם יכולים להתקיים.

והרמב"ן [שם] הקשה שהרי מצינו שבלהה מתה קודם שירדו למצרים, והיינו כי הבין שכוונת הגמרא ל"ההיא שעתא" שהשתחוו לפניו, [ואין מחלוקת בין סוגיין למדרש]. ונקט ש"דברים בטלים" הם דברים שלא התקיימו לבסוף, אף שבשעת החלום היו יכולים להתקיים. אך אין החלום מראה דבר שאינו שייך כלל, כרחל שכבר לא היתה בשעת החלום.

25. רש"י [בראשית שם] ביאר שזה השיב יעקב ליוסף "הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחוות

שיתקיים, **עד עשרים ושתיים שנה**,⁽²⁶⁾ **מנלן?** — **מיוסף**. **דכתיב** בו [בראשית לז ב] **"אלה תולדות יעקב, יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן וגו'".** ואז חלם שיבואו אביו ואחיו להשתחוות לו. **וכתיב "יוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה וגו'".** ואז התמנה למושל על מצרים. ונחשב מן **שבכרי מגיל שנה עד תלתין שנה כמה הוי** — **תלת פרי** [13 שנה]. וכיון שפתרון החלום התקיים רק כאשר יעקב ירד למצרים בשנה השניה לשנות הרעב — הוסף לשלש עשרה השנים האמורות עוד **שב[ע]** שנים **דשבועא**, ועוד **תרתין שנים דכפנא**, הא נמצא שעברו **כ"ב** שנים מיום שחלם יוסף עד

שהתקיים חלומו.

אמר רב הונא: לאדם טוב, אין מראין לו חלום טוב, אלא חלום רע! כדי שמתוך דאגתו, לא יבוא לידי חטא, ואם חטא יכפר לו הצער.⁽²⁷⁾

ולאדם רע, אין מראין לו חלום רע, אלא חלום טוב! כדי לשמחו, ובכך יוכל את שוכרו בעולם הזה.⁽²⁸⁾

תניא נמי הכי: כל שנותיו של דוד, לא ראה חלום טוב⁽²⁹⁾. **וכל שנותיו של אחיתופל, לא ראה חלום רע.**

לך ארצה" וכתב: "ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים, ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו. ולכך אמר לו, כשם שאי אפשר באמך, כך השאר נמי בטל". וביאר המהרש"א, שהכתוב מסיים "ואביו שמר את הדבר", והיה מצפה לראות מתי יתקיים, ומוכח שלא שלל יעקב את החלום כולו מחמת החלק שלא היה יכול להתקיים. ומכך למדו, שאין חלום בלא דברים בטלים. ומה ששלל בפני בניו את כל החלום, לא היה אלא בשביל שלא יתקנאו בו.

והחיד"א [פני דוד] כתב שיעקב גער בו כדי להפיג שמחתו, כי אמרו להלן "חלמא טבא חדותיה מסתייה", ועל כך נאמר ש"אביו שמר את הדבר" שיתקיים, ולא יתבטל בשמחתו.

26. ראה רש"י **ביחזקאל** [כט יא] שבחלום פרעה נגזרו על מצרים מ"ב שנות רעב, ונפרעו אחר מאות שנים, ונמצא שיש פתרון המתקיים רק אחר זמן רב מאד, וראה עוד **במחצית השקל** [תרו ד].

27. לכאורה יקשה על כלל זה מחלומותיו של

יוסף, שהיו חלומות טובים לו. וביאר מהרש"א שדוקא חלום שאין מתקיים, ולא בא אלא לשמחו, אין מראין לו, אבל חלום אמיתי שבא על ידי מלאך [כדלקמן], הוא כעין נבואה, ואותו מראין לו.

והצל"ח כתב, שדוקא אם יכול להתקיים הדבר בלא החלום, אין מראין לו אותו. אבל ביוסף, כל התהליך התגלגל על ידי החלום, כי מתוך שסיפרו לאביו, נתקנאו בו אחיו, ומכרהו, ונעשה מלך על מצרים.

28. בספר החיים [לאחי מהר"ל מפראג] כתב שאת הצדיק מייסרים רק זמן מועט, כי נבהל בעת החלום שהוא רגע קט, ובוה מתכפרים עוונותיו, והוא רמז לכל צערו בעוה"ז שהוא כחלום יעוף, אך הרשע כל הנאתו היא זמנית, וכמו שנהנה מעט זמן בחלום, ומיד כשיקיץ מגלה שאין בידו כלום.

29. כתב רס"ג בהקדמת אמונות ודעות שחלומות האדם הם לפי מזגו, וכיון שדוד היה תמיד בצער על חטאיו, כאמרו "בדמעתי ערסי אמסה"ן פייכך לא ראה חלומות טובים, וזהו גם

אם שבעה ימים ילין ולא יפקוד שום אותו חלום במשך הזמן הזה, הריהו "רע".

מתרצת הגמרא: **אלא הכי קאמר רב הונא:** לעולם אפשר לו לאדם טוב דחזא חלום, ואולם לא ידע מאי חזא! שעד שלא יקיץ משנתו, ישתכח ממנו החלום. כדי שלא ישמח בו.

אמר רב הונא בר אמי אמר רבי פדא אמר רבי יוחנן: הרואה חלום, ומחמת כן נפשו עגומה עליו, ⁽³¹⁾ ילך ⁽³²⁾ ויפתרנו בפני שלשה!

תמהה הגמרא: **יפתרנו?** — והאמר רב חסדא לעיל: "חלמא דלא מפשר, כאגרתא דלא מקריא", וכיון שנפשו עגומה, מסתבר שהיה זה חלום רע, ואם כן עדיף לו שלא לפותרו, כדי שלא יתקיים ממנו דבר.

מתרצת הגמרא: **אלא אימא, יטיבנו בפני שלשה!** וכך יעשה: ליתני תלתא אנשים מאוהביו ⁽³³⁾ ולימא להו: "חלמא טבא חזאי", ולימרו ליה הנך שלשה אנשים: "טבא הוא,

מקשה הגמרא: **איני, והכתיב** בדוד [תהלים צא י]: "**לא תאונה אליך רעה**", ואמר רב חסדא אמר רבי ירמיה בר אבא: בפסוק זה הבטיחו הקדוש ברוך הוא לדוד **שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים**, וכן בהמשכו "ונגע לא יקרב באהלך" — הבטיחו **שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך**, ואם כן מפורש שדוד לא ראה חלומות רעים, ושלא כרב הונא.

מתרצת הגמרא: **אלא, איחו** — דוד עצמו, וכן כל אדם טוב — **לא חזי ליה חלום רע לעצמו, וכוננת רב הונא, דאחריני חזון ליה** [עליון חלום רע]. ⁽³⁰⁾

מקשה הגמרא: אם כן נמצא שדוד לא ראה חלום כלל, שהרי שנינו כי מימיו לא ראה חלום טוב, ולדברי רב חסדא גם חלום רע לא ראה, **וכי לא חזא איחו** — דוד, אף חלום, **מעליותא הוא? והאמר רב זעירא: כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקר "רע", שנאמר "ישבע ילין כל יפקד רע", אל תקרי "שבע" [מלשון שביעה] אלא שבע! כלומר,**

היה בחלום רמז לדבר רע, כיון שנפשו עגומה עליו, יטיבנו. וראה בערוך השלחן [רכ ד] שראוי להרגיל עצמו שלא ישים לבו לחלומות, שלא תהא נפשו עגומה מהם.

32. בדרישה [שם] כתב שזמן ההטבה בטוף היום, כשיוצא מבית הכנסת, ואילו המג"א [ס"ק ג] הביא שהשל"ה נקט שיטיבנו מיד בבקר.

33. כך כתב הרא"ש, וכן הוא בשו"ע [רכ א], וכתב באליהו רבה שמצוה להשתתף בהטבת חלום, כי משיב בכך את נפשו של החולם.

הטעם שכל אדם טוב אינו רואה חלום טוב. וראה מהרש"א [ג א ד"ה ואשה, ולהלן הערה 48] שחלום טוב נראה רק במשמרה שלישית של הלילה, וכיון שדוד קם כל ימיו בחצות לא יכל לראותו.

30. במשך חכמה [ריש מקץ, ביאר בכך את הפסוק בתהילים [לא יב] "מכל צוררי הייתי חרפה ופחד למיודעי" כי ידידו ראו חלומות רעים עליו.

31. כתב הדרישה [רכ א] דהיינו אפילו אם לא

ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם, ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה". ג. [שמואל א, יד מה] "ויאמר העם אל שאול, היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל, חלילה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה, כי עם אלהים עשה היום הזה, ויפדו העם את יונתן ולא מת".

"שלוש שלומות" — א. דכתיב [ישעיה נז יט]: "בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב, אמר ה' ורפאתיו". ב. [דברי הימים א, יב יט] "ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים, לך דוד ועמך בן ישי, שלום שלום לך ושלום לעזרך, כי עזרך ה' אלהיך, ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד". ג. [שמואל א, כה ו] "ואמרתם כה לחי, ואתה שלום וכיתך שלום וכל אשר לך שלום".

אמימר ומר זוטרא הוו יתבי בהדי הדדי. אמרי זה לזה: כל חד וחד מינן לימא מלתא [דבר חידוש] דלא שמייע ליה לחבריה:

פתח חד מינייהו ואמרי: האי מאן דחזא

וטבא ליהוי, רחמנא לשוייה [יעשה את החלום הזה] לטב, שבע זימנין⁽³⁴⁾ לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא, ויהוי טבא!⁽³⁵⁾

ואחר כך לימרו לו: ג' הפוכות [פסוקים שנאמר בהם לשון "היפוך"]. וג' פסוקים של פדויות [שיש בהם לשון פדות] ושלוש פסוקים של שלומות. [שיש בהם לשון שלום].

ומפרשת הגמרא מה הם הפסוקים הראויים להטבת חלום: "שלוש הפוכות" א. [תהלים ל יב] "הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה" ב. [ירמיה לא יב] "אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו, והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם". ג. [דברים כג ו] "ולא אבה ה' אל?היך לשמוע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה, כי אהבך ה' אלהיך".

"שלוש פדויות" א. דכתיב: [תהלים נה יט] "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי". ב. [ישעיה לה י] "ופדויי ה' ישובון

מלאך — רחמנא לשוייה לטב, ואם הוא חלום שראית ע"י מערכת השמים שהיא — שבע זימנין דהיינו שבעה כוכבי לכת — לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא, וגם אם ראית אותו ע"י שד יהוי טבא".

ולכן אומר "הפוכות", להפוך מטוב לרע, את החלומות שראה מהרהורי לבו ביום. ו"פדויות", לפדותו ממה שראה ע"י מערכת השמים או ע"י שד. ו"שלומות", שיתן לו ה' שלום כנגד מה שראה ע"י מלאך.

ואומר שלש פסוקים מכל סוג, כנגד ג' סוגי חלומות: א. על עצמו. ב. על קרוביו. ג. על כלל ישראל.

34. תוס' [ד"ה שבע] נקטו ש"שבע זימנין" הוא מנוסח ההטבה, ואומרים את הנוסח שלש פעמים. אך הביאו שיש מפרש שהכוונה שיאמר שבע פעמים "חלמא טבא חזאי" וגם הם יענו לו שבע פעמים. ומהרש"ל כתב שיאמרו לו ד' פעמים: "טבא הוא וטבא להוי וכו'", ואח"כ יאמרו ג' פעמים "שבע זימנין... דלהוי טבא ויהוי טבא" ובכך יצאו ידי שתי השיטות. וראה בכל בו [סי כז] שהביא ג' שיטות באופן ההטבה.

35. ביאר המהרש"א: "טבא הוא בראייתו, וטבא ליהוי בקיומו, אם הוא חלום שראית ע"י

חלמא, ונשתכח ממנו החלום, ולא ידע מאי חזא⁽³⁶⁾, ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו [בשעה שנושאיין כפיהם,⁽³⁷⁾ ולימא הכי⁽³⁸⁾]: "רבונו של עולם, אני שלך וחלומותי שלך. חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא. בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו

לי [עלין] חבירי, ובין שחלמתי על אחרים⁽³⁹⁾. אם [חלומות] טובים הם, חזקם ואמצם בחלומותיו של יוסף. ואם צריכים רפואה,⁽⁴⁰⁾ רפאם כמי מרה שהומתקו על ידי משה רבינו, וכמרים מצרעתה, וכחזקיהו מחליו, וכמי יריחו על ידי אלישע [שהיו רעים, ונתן

36. ביאר המהרש"א שתפלה זו מועילה רק אם אינו זוכר מה ראה בחלום, כי אם יודע מה ראה הרי צריך להטיבו בפני שלשה

37. רב נסים גאון הביא שהמקור לכך במדרש תנחומא פרשת נשא: "הנה מטתו שלשלמה, ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל, כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה, איש חרבו על ירכו מפחד בלילות". "ששים גבורים" — אלו ס' אותיות שבברכת כהנים. "כולם אחזי חרב" — שכל אחד ואחד [מהברכות], שמו של הקדוש ברוך הוא נזכר בו. "יברכך ה'", "יאר ה'", ו"ישא ה'". "איש חרבו על ירכו" — שאפילו אדם רואה בחלומו חרב שלופה ונתונה בצוארו וקוטעת את ירכו, הריהו משכים בבקר לבית הכנסת, ורואה את הכהנים נושאים את כפיהם, והחלום הרע מתבטל ממנו. לכך נאמר "מפחד בלילות".

38. תוס' בסוטה [מ א] כתבו שהתירו לאומרו בשעת הברכה, אף שיש בכך היסח הדעת, משום שיש חשש סכנה בחלום רע. והב"י [קל] הביא שמהרי"ל נקט שאינו היסח הדעת, כי כיון שברכת כהנים יש בה כח לתקן חלום נמצא שהוא מתפלל מענין הברכה, וראה להלן [נז ב הערה 85 שהחלום מתבטל ונעשה חלק מברכת הכהנים]..

ובהגהות מיימוניות [תפלה יד ז] כתב שהמנהג לאומרה כשהכהנים אומרים תיבות "וישמרך, ויחונך, שלום", וביאר התרומת הדשן [כז] דהיינו כשמושכים את ההברה בסוף התיבה,

ונמצא שכבר שמע את כל הברכה, והיסח דעתו רק כשמוסיפים עליה.

39. המג"א [קל ב] כתב שראוי להקדים ולבקש על חלומות שראה לאחרים, כי המתפלל על חברו הוא נענה תחילה, ובמחצית השקל ביאר שבגמ' גרסו תפילת עצמו קודם, כי בזמן הגמ' היו אומרים תפלה זו רק על חלום שחלם באותו לילה, ולא יכל לאמרה על מה שראה לאחרים, כי סתם אדם חולם רק חלום אחד בלילה, ומדובר באופן שאינו יודע את פתרון החלום, אם הוא עליו או על אחרים, ואם חלם לעצמו, לא חלם להם, ולא שייך בו "הוא נענה תחילה".

וביד המלך [תפלה יד יב] כתב כי אף שאדם טוב לב מקדים להתפלל על חברו, אין מתקנים את נוסח התפלה לציבור באופן זה, כי אם כולם יקדימו להתפלל על חבריהם, לא תהא בכך ראייה שמקדים את חברו מתוך טוב לבו, ולפיכך הנוסח הוא כנזכר בגמרא, ורק מי שנשאו לבו מקדים להתפלל על חלום שראה לחברו.

40. הפרישה [קל ב] ביאר שאינו אומר "אם רעים הם, יסתלקו", כי עדיף לו שיהא חלום ויהפך לטובה, שהרי לולי החלום אין לו לא טובה ולא רעה, ולכן מבקש רק שתתפא רעת החלום, כמו שמשה ואלישע לא ביקשו לסלק את המים כי נצרכו להם, ולכן בקשו שיהפכו לטובה, וכן צרעת מרים ונעמן שהתרפאו הביאו תועלת, מה שלא היה שייך אם מתחילה לא היו באות כלל. ובתורת חיים [ב"ק נה א] ביאר שיתכן שראה גזירה ששורשה כבר יצא לפועל,

בהם מלח ונרפאון⁽⁴¹⁾ וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה, כן הפוך חלומותי עלי לטובה! ומסיים תפלה זו בהדי יחד עם הכהני כשמסיימים את ברכתם, כדי שיצא דעני צבורא אמן אחרי תפלתו כאשר הם עונים על ברכת הכהנים.

ואי לא מספיק לומר כל נוסח זה⁽⁴²⁾, לימא הכי: "אדיר במרום, שוכן בגבורה, אתה שלום ושמך שלום, יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום!

פתח אידך ואמר: האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא [הנכנס לעיר וחושש מעין הרע⁽⁴³⁾], כי בעיר יש הרבה אנשים, לנקוט זקפא [אגודל] דידא דימיניה בידא דשמאליה, וזקפא דידא דשמאליה בידא דימיניה, ולימא הכי: "אנא פלוני בר פלוני,

מזרעא דיוסף קאתינא,⁽⁴⁴⁾ דלא שלטא ביה עינא בישא", שנאמר [בראשית מט כב] "בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין וגו'" אל תיקרי "עלי עין", אלא "עולי עין", והיינו שיוסף וזרעו שליטים על העין, ואין עין רעה עולה בהם.

רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא למדו שאין עין הרע שולטת בזרעו של יוסף: שנאמר בברכת יעקב לבני יוסף [בראשית מח טז] "וידגו לרוב בקרב הארץ" מה דגים שבים, מים מכסים עליהם, ולכן אין עין רעה שולטת בהם, אף זרעו של יוסף, אין עין רעה שולטת בהם.

והמשיך ואמר: ואי דחיל מעינא בישא דיליה [מעין הרע של עצמו⁽⁴⁵⁾], ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה [יביט על דופן חוטמו

ואי אפשר לבטלו, אלא רק להופכו לטוב, וראה שפתי חיים [מועדים ב קעח].

41. בשלמה משנתו ביאר שמזכיר דברים אלו שהם כנגד סוגי הצער בחלומות: "מי מרה" היו צרה לכל ישראל, והם כנגד חלום הנוגע לכל ישראל. "מרים נרפאה מצרעתה" ע"י משה אחיה, כנגד חלומות הנוגעים למשפחתו. "חזקיה מחליו" כנגד חלומות הנוגעים רק לו. וכל אלו הם חלומות הנוגעים למיתת הגוף "מרה" צמא במדבר, "מרים" מצורע חשוב כמת, "חזקיה" נטה למות. ועל כך מוסיף "מי יריחו" שהם כנגד חלומות שאין בהם אלא צער, כמי יריחו שהיו במקום ישוב ויכלו לקנות מים.

42. גירסת הרי"ף והרא"ש "וכי מהדרי כהני אפייהו לימא הכי", וביאר הגר"א שהוא מקור מנהגנו לומר "אדיר במרום" אחר שהופכים פניהם.

43. ראה מכתב מאליהו [ח"ד עמ' 5] שביאר כי כל נפשות בני אדם קשורים זה בזה בשרשם הרוחני, וכאשר צרה עין אדם בחברו ואינו חפץ בטובתו, הוא ממעט בכך מחברו את שפע החיים כפי שהוא תלוי בו. ואין חברו יכול לטעון שלא עשה דבר ואיך יפגע מצרות עינו, כי עין הרע באה מחמת קנאה, והצנוע בהליכותיו ואינו מתחרה בהצלחת אחרים אלא נותן משלו לרבים, הרי הוא "מכוסה כדגים שבים", וכיון שאינו מעורר קנאה, אין נותנים בו עין רעה.

44. כתב המהרש"א שכך הוא נוסח הלחש, אף למי שאינו משבט יוסף. וציידד לומר שכל ישראל נקראו על שם יוסף, שנאמר "נוהג כצאן יוסף". ומקור לזה בבעל הטורים [בראשית מח טז] "ויקרא בהם שמי", שכל שבטי ישראל נקראו על שם יוסף, כדכתיב "גאלת בזרוע עמך, בני יעקב ויוסף סלה".

45. ראה רמב"ן [אמונה ובטחון כד] ותוס'

השמאלי].

יושיעו.

פתח אידך ואמר: האי מאן דחליש [חלה]. יומא קמא לא לגלי [לא יגלה] לבריות שהוא חולה. כי היכי דלא ליתרע מזליה, שעל ידי שיוכרו כחולה הרי זה כפותח פה לשטן, ומכאן ואילך [אחר היום הראשון לחוליו] לגלי לרבים את חוליו, כדי שיתפללו עליו.

שמואל, כי הוה חזי חלמא בישא, אמר: [זכריה י ב] "וחלומות השוא ידברו", בניחותא (46). וכי הוה חזי חלמא טבא, היה מדקדק בלשון הכתוב "השוא", שמשמעותו בתמיה, ולכן אמר: "וכי החלומות השוא ידברו"? והרי אינם שוא, כי הכתיב במשה [במדבר יב ו] "בחלום אדבר בו".

כי הא דרבא, כי הוה חליש, יומא קמא לא היה מוגלי, ומכאן ואילך אמר ליה לשמעיה: פוק ואכריז "רבא חלש!", כדי שמאן דרחים לי [מי שאוהב אותי] לבעי עלי רחמי, ומאן דסני [מי ששונא] לי, לחדי לי [ישמח במחלתי], ומתוך כך ישוב חרון האף מעלי, ואתרפא. וכתוב [משלי כד יז] "בנפול אויביך אל תשמה, ובכשלו אל יגיל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו, וחשיב מעליו אפו!" כי ירע בעיני ה' שאתה שמח בצרתו, ומשום כך

רבא רמי סתירה בין שני פסוקים: כתיב: "בחלום אדבר בו!" ומשמע שדברי החלום הם אמת. וכתוב מאידך "וחלומות השוא ידברו!" הרי ששקר הם?

מתרצת הגמרא: לא קשיא. כאן "בחלום אדבר בו" נאמר בחלום שעל ידי מלאך, (47) שהוא חלום אמיתי, ואילו כאן — "שוא ידברו" נאמר על חלום הבא על ידי שד,

רי"ד [ב"ק פג א] שאדם יכול להזיק לעצמו בעין הרע שלו.

והקב"ה נתן לו זאת הבחינה, כי הוא ממונה על חלומות ואין מראין לאדם אלא מהרהור הלב. וכתב במשך חכמה [ריש מקץ] שלכן שד אינו יכול להראות חלום נכון, שהרי אמרו בגיטין [סו א] שאין לו בכואה דבכואה, [וראה מהרש"א יומא פג ב].

46. כתב הריטב"א [תענית יד ב] ששמואל אמר כך כפתרון טוב לחלומו, והיינו שאחר שבטלו לטובה אי לא יחול עליו פתרון רע, אך ודאי אם לא התיישה דעתו בכך, לא נפטר מתענית, ואינו חולק על רב שאמר [שם] "יפה תענית לחלום כאש בנעורת". אך בשו"ת הריב"ש [תקיג] נקט ששמואל היה גברא שלא קפיד, ולא חשש לחלום רע, וכן משמע בשו"ת הרשב"א [ח"א קלב].

וראה להלן [נז ב] שחלום הוא אחד משישים בנבואה, וברעיא מהימנא [פנחס רלד ב] כתוב דהיינו בחלום הנראה ע"י מלאך, אך חלום שע"י שד אינו מענין נבואה, וראה הגהה שם, שדברים "בטלים" בגימטריא "מלאך", והיינו שכל חלום בא ע"י מלאך, אך מלאך רע נקרא שד, ודבריו בטלים.

47. בזוהר [בראשית שם, קפג א] מובא שהוא גבריאל, ובפרשת מקץ [קצו א] כתב שכוחו להראות מראה מתוך מראה, וראה ביערות דבש ח"א ב] שגבריאל יודע מה שבלבו של אדם,

והתשב"ץ [ח"ב קכח] נקט שאין הכוונה למלאך או שד ממש, אלא מראה מכח שכל ישר נקרא "מלאך", ואילו מראה מכח דמיון יצירתו ברוע ונחשב "שד".

שהוא שקר. (48)

אמר רב ביזנא בר זבדא, אמר רבי עקיבא, אמר רבי פנדא, אמר רבי נחום, אמר רבי בירים משום זקן אחוה, ומנו [אותו זקן] — רבי בנאה הוא: עשרים וארבעה פותרי

חלומות (49) היו בירושלים, פעם אחת חלמתי חלום, והלכתי אצל כולם, ומה שפטר לי זה, לא פטר לי זה. ופתרונות כולם נתקיימו בי (50). ודבר זה יש בו כדי לקיים מה שנאמר "כל החלומות הולכים אחר הפה!" — כפי שהפה פותר את החלום, כך הוא מתקיים (51).

ובספר חסידים [תמא] ביאר "שמחמת שד ורוח אין אדם ישן בחזוק, אלא עיניו כאלו הן סגורות וחושב מחשבות, כי השד אינו נכנס במחשבה, אלא מלחש באזנו מתוך עומק חור האוזן, והאדם חפץ להקיץ, והשד מנפח לפני נחיריו ופיו, ואין הדעת יכול לשוב לאדם לגמרי, והוא בדעתו כאדם ער".

ובערוך השלחן [רכ א] כתב שאיש טהור שמחשבותיו בתורה, מתקיים בו "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך" והוא חולם מה שמראים לו המלאכים, אך אלו המשוקעים בהבלי העולם, שהם השדים הגמורים — השודדים הצלחת האדם האמיתית — אין ממש בחלומותיהם, וראה בווהר [שם קמט א] שלכל אדם יש כמה דרגות בחלומותיו.

48. המהרש"א [לעיל ג א ד"ה ואשה] כתב שמיצנו בסוגיין ג' סוגי חלומות. א. חלום ע"י מלאך, והוא "חלום של שחרית" שהוא אמיתי כי אז שכלו זך. ב. חלום שע"י שד, והוא במשמר שני של הלילה שאז שולטים השדים והרוחות. ג. חלום מהרהורי לכו ביום, והוא בתחילת הלילה שעדיין הוא טרוד בטרדות היום.

49. כתבו תוס' שהכח לפתור חלום אינו תלוי בחכמה, אלא במזל שעת הלידה, והגר"א כתב שחכמה היא ולא מזל. וראה בהרחבה בשו"ת מן השמים [כב ואילך]. והגר"ז אמר, כי מי שנולד במזל של פותר חלומות, צריך לשמוע כל פרטי החלום כדי לפתור, ואינו נקרא "חכם" אלא הפותר מצד נבואה, כמו שמצינו ביוסף

שתחילה אמר לו פרעה "תשמע חלום לפתור אותו", וענהו יוסף שפותר בנבואה, ולכן ניסהו פרעה ושינה לו מפרטי החלום, וכיון שפטר נכון אמר עליו "אין נכון וחכם ממך", כי אין נביא אלא חכם [נדרים לה ב].

50. באור החיים [בראשית לו ו] כתב כי דוקא אם אין הפתרונים סותרים, מתקיימים כולם, אבל אם הם סותרים, אין פותר שני מוציא מפתרון ראשון. וכן נקט הריטב"א [תענית יב ב] שרק חלום שיש לו כמה פנים אפשר לפותרו בכמה פתרונות. [וראה בכתבי הגר"ז על התורה אות כח, שביוסף התקיימו גם "מלך תמלוך" וגם "משול תמשול".]

51. בשו"ת הרשב"א [תח] כתב: מכאן מוכח שלא כחכמי הפילוסופיה שתולים הכל במנהג הטבע, כי נראה מהכתובים ומהסכמת חכמי התורה, שיש בכל אלו סגולות או דברים נעלמים שלא נתבארה לנו סיבתם. והוא שאמרו "ברית כרותה לשפתיים". וגם הפילוסופים אינם יכולים ליתן טעם לדברים הנראים לעין בעשבים ובאבנים, כאבן השואבת את הברזל. היש מגיד טעם בזה? אמור מעתה, אף פתרון החלומות הוא כאחד מדברים אלו.

ובעל אור החיים כתב בחפץ ה' שהחלום אינו אמת כנבואה, אלא שכאשר הנשמה יוצאת מן הגוף פוגשים בה רוחות ומראים לה מראות שונים, ואם מבקש פתרון, הרי הוא נותן בידם לשלוט בו כפי הפתרון [ואפילו קריאה בחלום מועילה להם, כדלהלן], אמנם כל זה רק בחלום

מקשה הגמרא על הלשון "לקיים מה שנאמר": **אטו, וכי כל החלומות הולכים אחר הפה, קרא הוא!**?

מבאר הגמרא: **אין, אכן, אף שלא מצינו בכתוב לשון זה, כך היא משמעות הכתוב. וכדרכי אלעזר.**

דאמר רבי אלעזר: **מניין שכל החלומות הולכים אחר הפה? — שנאמר בדברי שר המשקים לפרעה [בראשית מא יג] "ויהי כאשר פתר לנו כן היה!" ומשמע כי משום שכך פתר יוסף, נתקיים כן.**

אמר רבא: כלל זה ש"כל החלומות הולכים אחר הפה", הוא דוקא באופן **דמפשר** [שפותר] ליה **מעין חלמיה, שנאמר בפתרון יוסף [שם יב] "איש בחלמו פתר",** ורק משום כך "כן היה".

עוד נאמר [שם מ טז] **לאחר שפתר יוסף את חלום שר המשקים, "וירא שר האופים כי טוב פתרו". ומשמע שידע כי פתרונו נכון, ומבררת הגמרא: מנא ידע שר האופים, שפתרון חלום שר המשקים נכון הוא?**

אמר רבי אלעזר: מלמד, **שכל אחד ואחד [שר המשקים ושר האופים] הראוהו את חלמו וגם את פתרון חלמו של חברו!** ומתוך כך ידע שר האופים שפתרון יוסף הוא נכון.

אמר רבי יוחנן: השכים משנתו ונפל לו פסוק בתוך פיו, הרי זו **נבואה קטנה!**

ועוד אמר רבי יוחנן: **שלשה מיני חלומות מתקיימין. א. חלום של שחרית ב. וחלום שחלם לו חברו⁽⁵²⁾ ג. וחלום שנפתר לו בתוך החלום עצמו — שראה גם את הפתרון בחלמו.**

ויש אומר: אף חלום שחזר ונשנה, מתקיים! ⁽⁵³⁾ **שנאמר בחלום פרעה שאמר יוסף [שם מא לב] "ועל השנות החלום אל פרעה פעמים, כי נכון הדבר מעם האלהים, וממהר האלהים לעשותו".⁽⁵⁴⁾**

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראין לו לאדם בחלום אלא מעין מה שמהרהר בהרהורי לבו. **שנאמר בדניאל**

שבא מחמת רוחות, אך חלום של נבואה אינו תלוי בפתרון, וכדלעיל הערה 47, וראה דרך ה' [ח"ג סוף פ"א].

וראה בפתח עינים, ובסידור יעב"ץ ובספר הברית אודות החלומות על פי הטבע.

52. ביאר המהרש"א שחלום בעלמא הוא לפי מה שמהרהר ביום, אבל בסוף הלילה לעת שחרית, כבר נח אדם מהרהורי היום, ולכך הוא חלום יותר אמיתי. וכן חלום שחלם לו חברו אינו הולך כל כך אחר ההרהור, לפי שעיקר הרהור האדם הוא בענייני עצמו, ולא בחבירו.

וחלום שנפתר בחלום, פתרונו מועיל לו כפתרון בפה.

53. ראה מרדכי [שבת ס"י רכט] שבשבת מתענים רק על חלום שראהו שלשה פעמים. ומהרש"א כתב ש"נשנה" משמעותו שחזר פעם שניה על אותו ענין במראה שונה, והטעם שהוא מתקיים, הוא כמו חלום של שחרית, כי כבר נח מהרהורי לבו, וראה הערה הבאה.

54. בפירוש הרשב"ם לפסוק זה כתב שרק בחלומות פרעה נאמר כן, כי היו באותו לילה,

שאמר לנבוכדנצר, [ב ז] "אנת מלכא, רעיונך על משכבך סליקו!" [מעין מה שעלה במחשבתך ביום, חלמת על משכבך].

ואיבעית אימא: מהכא למדו שמראין לו רק מהרהורי לבו: דכתיב [שם] "ורעיוני לבבך תנדע".

אמר רבא: תדע שאכן כך הוא, דהרי לא מחוהו [מראים] ליה לאינש בחלומהו, לא דקלא דדהבא [דקל מזהב] ולא פילא דעייל בקופא דמחטא [פיל שנכנס בתוך נקב המחט], ובהכרח שדברים שאינם עולים על דעתו בהקיץ, אף בחלום אינם נראים לו. (55)

אמר ליה קיסר רומי [שהיה טרוד במלחמה עם הפרסים] לרבי יהושע ברבי חנניא: אתם היהודים אמריתו על עצמכם דחכמיתו טובא. אימא לי מאי חזינא [אראה] בחלמאי?

אמר ליה רבי יהושע: חזית בחלומך, דמשחרי לך [עובדים לפניך עבודת המלך] פרסאי, וגרבי בך [ושובים אותך], ורעיי בך

שקצי בחוטרא דדהבא [מעמידים אותך לרעות שקצים במקל זהב].

הרהר בה הקיסר כוליה יומא, ולאורתא חזא כן בחלומהו! וכמו שמצינו לעיל, שאין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו. (1)

אמר ליה שבור מלכא [מלך פרס] לשמואל: אמריתו דחכמיתו טובא. אימא לי, מאי חזינא בחלמאי?

אמר ליה: חזית בחלומך, דאתו רומאי ושבו לך בשבי, וטחנו בך קשייתא ברחייה דדהבא [יכופו אותך לטחון גרעיני תמרים קשים ברחיים של זהב].

הרהר בה כוליה יומא, ולאורתא חזא כן בחלומהו.

בר הדיא, מפשר [פותר] חלמי הוה, מאן דיחיב ליה אגרא, היה מפשר ליה את חלומהו למעליותא [לטובה]. ומאן דלא יהיב ליה אגרא, היה מפשר ליה את חלומהו לגרעותא. (2)

55. החתם סופר [ריש מקץ] כתב שמכלל זה הבין פרעה שחלמו על הפרות והשבליים הוא אות מהשמים, ולכן אמר "לא רעיתי כנהה בכל ארץ מצרים לרוע", והיינו שלא היו פרות כאלו במחשבותי מעולם, ובהכרח אין זה חלום מהרהורי לבי.

1. ביאר הגר"א שבכך הראה רבי יהושע את חכמתו, כי חכמה גדולה היא להכיר את טבע האדם, ולדעת ממה יתפעל ומה ישפיע על חלומותיו.

2. בבן יהוידע ביאר שבר הדיא נולד במזל של פותר חלומות לפי ממון שיקבל, ואלו שפתרונום

אך חלומות יוסף שהיו בשני זמנים אין בהם הוכחה שממהר ה' לעשותם. ויתכן שלכן "אביו שמר את הדבר", כי כיון שלא היו בלילה אחד ידע שיתכן ויתקיימו אחר זמן רב, ומשום כך לא נאמר "ויקנאו בו אחיו" אלא אחר החלום השני, שמוכיח שיתקיים [אך לביאור המהרש"א, כיון שהיה בשני לילות אין בו מעלת כחלום שנשנה]. וראה באור החיים [לו ה] שצידד כי את החלום הראשון שראה יוסף, לא ספרו לאחיו, ויתכן שלא ספר עד שנכפל פעמיים, ולביאור המהרש"א יתכן שבתחילה ראה פעמיים אותו חלום, ולא סיפרו כשנים, כי רק כאשר יש בו שינוי מראה הוא מוכיח שיתקיים.